

Det skadeståndsrättsliga föräldraansvaret och dess samspel med skadeståndets funktioner

HANNAH QVARSEBO*

Den som lidit skada till följd av ett barns brott kan välja att rikta anspråk mot barnets föräldrar antingen med stöd av det strikta principalansvaret, eller med stöd av det självständiga skadeståndsansvaret till följd av bristande uppsikt över barnet. Dessa ansvarsgrunder skiljer sig åt på flera sätt. Denna artikel avser belysa några centrala skillnader mellan ansvarsgrunderna och diskutera deras samspel med de funktioner som skadeståndet är tänkt att ha.

1. Introduktion

I en undersökning gjord år 2019 av Brottsförebyggande rådet uppgav mer än hälften av eleverna i årskurs nio att de begått minst en brottslig gärning under de senaste tolv månaderna.¹ De nu medialt uppmärksammade brotten som allt oftare begås av barn innefattar dödligt våld som utförs på beställning av kriminella nätverk.² Senast den 19 augusti 2022 greps en femtonårig pojke misstänkt för att ha skjutit ihjäl en man och allvarligt skadat en förbipasserande kvinna på ett köpcentrum i centrala Malmö.³ Trots att de ledande positionerna i de kriminella nätverken nästan uteslutande innehas av vuxna är ofta barn inblandade. Mycket tyder på att de kriminella nätverken medvetet rekryterar barn och unga på grund av att de antingen ännu inte uppnått åldern för straffmyndighet, eller för att de omfattas av en lägre straffskala.⁴

* Associate på Mannheimer Swartling.

¹ Se Brottsförebyggande rådet, 2020. Skolundersökningen om brott 2019 – Om utsatthet och delaktighet i brott, s. 62.

² Se Polismyndigheten, 2021. Lärdomar av Encrochat, s. 31.

³ Se Expressen. Skott på Emporia i Malmö – uppgifter: Pojke i 15-årsåldern gripen. Publicerad 2022:08:19.

⁴ Se Polismyndigheten, 2021. Kriminella nätverk inom den organiserade brottsligheten i polisregion Stockholm, s. 1.

Barns ökade inblandning i kriminella nätverk utgör ett dagsaktuellt exempel på en utveckling som visar på föräldraansvarets betydelse. En studie har visat att hela 29 procent av gärningsmännen till det dödliga våldet fortfarande bodde hemma hos sina föräldrar vid tiden för brotten.⁵

Ett våldsbrott kan resultera i olika typer av skador, allt från en mindre fysisk eller psykisk skada till att offret dör. Den som utsatts för ett brott kan också känna stor rädsla, obehag eller uppleva sig förnedrad. Ett brottsoffer eller dennes anhöriga kan ha rätt till ersättning för den skada som den brottsliga gärningen orsakat. Att brottsoffret mottar sådan ersättning är helt avgörande för upprätthållandet av skadeståndets reparativa funktion och dess funktion som en upprättelse. Skadeståndet har även en preventiv funktion, vilket blev tydligt vid införandet av det nya principalansvaret som gäller för föräldrar i 3 kap. 5 § SkL⁶ år 2010, med det uttalade preventiva syftet att bekämpa ungdomsbrottsligheten.⁷

2. Det skadeståndsrättsliga föräldraansvaret

Föräldrar kan idag bli ekonomiskt ansvariga för skadeverkningarna av sina barns brott på två grunder; antingen genom det strikta principalansvaret i 3 kap. 5 § SkL eller genom det självständiga skadeståndsansvaret i 2 kap. 1 § SkL. Nedan följer en kortfattad redogörelse för nämnda ansvarsgrunder.

2.1 Föräldrars principalansvar vid barns brott

2.1.1 Allmänt om ansvaret

Bestämmelsen om föräldrars principalansvar i 3 kap. 5 § SkL trädde i kraft den 1 september 2010. I bestämmelsens första stycke åläggs föräldrar ett strikt skadeståndsansvar för flera typer av skador som deras barn orsakat genom brottslig gärning. Att ansvaret är strikt innebär att föräldern blir skadeståndsansvarig för barnets skadegörande handling oavsett om föräldern kan lastas med egen culpa eller inte. För ansvar krävs dock att barnet själv anses ha vållat den uppkomna skadan.⁸ Ansvaret kan därför formuleras som att föräldern ansvarar för barnets vållande utan krav på eget vållande.⁹

⁵ Se Brottsförebyggande rådet, 2020:4. Dödligt våld i den kriminella miljön 2005–2017, s. 37.

⁶ Skadeståndslagen (1972:207).

⁷ Se prop. 2009/10:142 s. 20 f.

⁸ Frågan om adekvans mellan brottet och den uppkomna skadan avgörs enligt allmänna skadeståndsregler. Bengtsson, Bertil & Strömbäck, Erland. 2022. Skadeståndslagen – En kommentar. JUNO Version 7A. Stockholm: Norstedts Juridik AB, avsnitt 3.5.

⁹ Se prop. 2009/10:142 s. 45.

2.1.2 Ersättningsgilla skadetyper

Föräldrars principalansvar inträder när barnet genom brott orsakat en person- eller sakskada, allvarligt kränkt någon, eller uppsåtligen eller av grov oaktsamhet berövat någon livet. Ansvar omfattar alltså de flesta skadetyperna. Att skadan måste ha uppkommit genom en brottslig gärning innebär dock inte att barnet måste vara straffmyndigt; det avgörande är om gärningen som sådan är straffbar.¹⁰ För ansvar krävs inte heller att gärningen begåtts uppsåtligen, har barnet begått en gärning där oaktsamhet är föreskrivet som straffbar svarar även föräldern för en sådan skada.¹¹ Föräldern kan också bli ansvarig för barnets passivitet om passiviteten är kriminaliserad i det specifika fallet.¹²

2.1.3 Beloppsbegränsat ansvar per skadehändelse

Eftersom principalansvaret medför ett ansvar även då föräldern inte varit vårdlös kan ansvaret betraktas som långtgående. För att mildra konsekvenserna för föräldrarna har lagstiftaren därför valt att komplettera ansvaret med ett beloppstak.¹³ Beloppstaket innebär att ansvaret för varje skadehändelse är begränsat till en femtedel av det prisbasbelopp som gäller för det år då skadehändelsen inträffade.¹⁴ Har barnet två vårdnadshavare gäller begränsningen för dem gemensamt. För skador inträffade år 2023 betyder det att föräldrarna gemensamt kan bli skadeståndsskyldiga upp till högst 10 500 kronor för varje skadehändelse.¹⁵ Om barnet orsakat flera skador blir därför frågan om antal skadehändelser helt central.

Om en skadehändelse drabbat flera skadelidande och deras skadeståndsanspråk tillsammans överstiger maxbeloppet, ska ersättningen sättas ned i proportion till vars och ens skada. Oavsett antal skadelidande får dock aldrig skadeståndsbeloppet per skadehändelse överskrida det föreskrivna beloppstaket.¹⁶

¹⁰ Se Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt och skadeståndsbedömning, 1 uppl., Stockholm 2022, s. 66.

¹¹ Se Sjösten, Mats, Vårdnad, boende och umgänge: samt verkställigheten av sådana avgöranden och överenskommelser, 5 uppl., Stockholm 2020, s. 205.

¹² Se Lindell-Frantz, Eva, Ansvarsförsäkring i konsumentförhållande, i Andersson, Håkan et al., Uppsatser om skadeståndsansvar och ansvarsförsäkring, Stockholm, 1 uppl., Stockholm 2012, s. 128.

¹³ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 131.

¹⁴ 3 kap. 5 § andra stycket SkL.

¹⁵ Se Regeringskansliet. Prisbasbelopp för 2023 fastställt. Publicerad 05.09.2022.

¹⁶ Se lydelsen i 3 kap. 5 § tredje stycket SkL och prop. 2009/10:142 s. 47.

2.1.4 Jämkning av föräldrars principalansvar

Föräldrars principalansvar kompletteras av en särskild jämningsregel i 3 kap. 6 § andra stycket SkL. Av sistnämnda bestämmelse framgår att ersättning enligt 3 kap. 5 § SkL kan jämkas, om det är *uppenbart oskäligt* (min kursivering) att föräldern ska betala skadeståndet. Bedömningen ska ske med hänsyn till föräldrarnas förhållande till barnet eller till de särskilda åtgärder föräldern har vidtagit för att förhindra att barnet begår brott. Dessa två jämningsgrunder benämns fortsättningsvis som ”relationsfallet” och ”åtgärdsfallet”.

Uttrycket *uppenbart oskäligt* antyder att regeln ska användas med stor restriktivitet, vilket främst beror på att principalansvarets preventiva syfte ska få genomslag.¹⁷ Jämningsregeln tar ingen hänsyn till föräldrarnas ekonomiska förhållanden. Skadeståndet kan därför inte jämkas på denna grund även om det vore oskäligt betungande. Jämkning med hänsyn till ekonomiska förhållanden är däremot möjlig med stöd av den allmänna jämningsregeln i 6 kap. 2 § SkL, en diskussion som i det följande kommer att utelämnas. Det finns inte heller några andra möjligheter till jämkning än på de två grunder som anges i lagtexten.¹⁸

Att ett skadestånd kan jämkas innebär att skadeståndet kan sättas ned till ett lägre belopp efter vad som anses skäligt med anledning av omständigheterna i det enskilda fallet. Det innebär alltså inte nödvändigtvis att skadeståndet bör bortfalla helt och hållet. I en studie gjord av Eva Lindell-Frantz fann hon dock inte ett enda avgörande där jämningsregeln varit tillämplig och där skadeståndet inte jämkats till noll.¹⁹ Det tycks därför vara så att regeln i praktiken används för att helt och hållet befria föräldern från skadeståndsskyldighet, om än med stor restriktivitet.

En jämkning enligt det så kallade *relationsfallet* kan bli aktuellt när det betraktas som uppenbart oskäligt att föräldern ska betala skadeståndet med hänsyn till dennes förhållande till barnet.²⁰ En sådan situation kan vara att föräldern utan eget beskyllande inte har någon kontakt alls med barnet och därför saknar möjlighet att följa barnets liv. Att den ena föräldern har mer kontakt med barnet, exempelvis genom att barnet huvudsakligen bor hos denne, bör dock inte kunna utgöra skäl för jämkning för den andra föräldern.²¹ Det beror på att det enligt 6 kap. 2 § FB²² i vårdnadsansvaret ingår en tillsynsplikt som gäller oavsett om barnet bor hos föräldern eller inte.²³ För jämkning på denna grund tycks i stället krävas att föräldern under en längre tid, trots stora ansträngningar, helt saknat

¹⁷ Se prop. 2009/10:142 s. 38.

¹⁸ Se NJA 2015 s. 482 p. 13.

¹⁹ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 137.

²⁰ Se lydelsen i 3 kap. 6 § andra stycket SkL.

²¹ Se prop. 2009/10:142 s. 37.

²² Föräldrabalken (1949:391).

²³ Se NJA 2015 s. 482, p. 19 och 20.

möjlighet att engagera sig i barnets liv och fostran.²⁴ En situation där jämkning bör kunna aktualiseras på denna grund är då barnet begår en skadegörande handling under tiden denne är omhändertagen med stöd av socialrättslig tvångslagstiftning.²⁵ Däremot tycks en förutsättning vid jämkning även vid tvångsvård vara att föräldrarna under tiden för omhändertagandet helt saknat möjlighet till någon faktisk omsorg över barnet.²⁶

En jämkning enligt det så kallade *åtgärdsfallet* kan bli aktuellt om det anses uppenbart oskäligt att föräldern ska betala skadeståndet med hänsyn till föräldrarnas särskilda ansträngningar som denne har vidtagit för att förhindra att barnet begår brott.²⁷ För att jämkning ska kunna ske på denna grund bör dock krävas att ansträngningarna går utöver vad som krävs enligt föräldrarnas grundläggande tillsynsansvar i FB.²⁸ Det ska alltså handla om särskilt långtgående ansträngningar.²⁹

Eva Lindell-Frantz har iakttagit att kraven på föräldrarna tycks variera beroende på barnets personliga förhållanden. Om barnet fått en neuropsykiatrisk diagnos eller tidigare visat tecken på utåtagerande beteende verkar kraven på de åtgärder som föräldern borde ha vidtagit ställas högre än om barnet saknar en sådan diagnos och inte heller tidigare uppvisat ett utåtagerande beteende.³⁰ Vidare att det verkar krävas att föräldern aktivt engagerar sig i barnets liv för att försöka förhindra att barnet hamnar i kriminalitet. Vilka typer av aktiva handlingar som krävs i praktiken är desto mer oklart.³¹ Vad som däremot står klart är att det åvilar föräldrarna att bevisa den uppenbara oskäligheten som krävs för jämkning.

Ett uppmärksammat fall som berör jämkning enligt åtgärdsfallet är NJA 2015 s. 482, i medier ofta refererat till som Instagram-målet. Här dömdes två flickor i 15- och 16-årsåldern för grovt förtal efter att ha kränkt flera personer genom ryktesspridning på plattformen Instagram. Utöver straffrättsligt ansvar yrkade flera av målsägandena på skadestånd för kränkning. Mamman var ensam vårdnadshavare till en av flickorna, men flickan var vid tiden för brottet bosatt hos sin pappa. Mamman hade upprepade gånger förgäves försökt få hem sin dotter, bland annat genom att besöka dottern hos pappan samt genom upprepad kontakt med socialtjänsten. HD:s majoritet ansåg att mamman visserligen gjort

²⁴ NJA 2015 s. 482, p. 19 och 20.

²⁵ Se prop. 2009/10:142 s. 37 och 48. Det kan exempelvis handla om ett omhändertagande med stöd av lagen (1990:52) med särskilda bestämmelser om vård av unga, LVU.

²⁶ Se exempelvis RH 2014:59. Här hade en underårig pojke begått ett rån medan han var omhändertagen med stöd av LVU, men vid tiden för brottet var bosatt i familjehemmet. Trots att han var föremål för tvångsvård ansåg inte hovrättens ledamöter att någon jämkning kunde komma i fråga eftersom föräldrarna svarade för den faktiska omsorgen om honom och kunde påverka hans livsföring.

²⁷ Se lydelsen i 3 kap. 6 § andra stycket SkL.

²⁸ Se prop. 2009/10:142 s. 37 f.

²⁹ Se bl.a. NJA 2015 s. 482, p. 12.

³⁰ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 139.

³¹ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 140.

ansträngningar för att försöka få hem sin dotter, men att dessa ansträngningar låg inom ramen för den ordinära familjerättsliga tillsynsplikten. De betraktades därför inte som sådana särskilt långtgående åtgärder för att förhindra brott som krävs för att tillämpa jämningsregeln.³² I ett hovrättsmål ansågs det inte heller vara tillräckligt för jämkning att föräldern bland annat följt med barnet till skolan vissa dagar, varit i kontakt med socialtjänsten, försökt få barnet placerat på ungdomshem samt försökt hjälpa barnet att hantera sina impulser.³³ Kraven för jämkning på denna grund är bevisligen högt ställda.

Låt oss nu ta ett exempel där principalansvaret faktiskt har jämkats. Här hade en 16-årig pojke tillsammans med sin kompis ådragit sig skadeståndsskyldighet gentemot Polismyndigheten efter att ha skadat taket på en polisbuss. Pojkens mamma förpliktigades att solidariskt med sin son betala en del av skadeståndet, men yrkade på jämkning av sitt skadeståndsansvar. Sonen hade ett problematiskt förflutet med bland annat aggressionsproblem, och hade tidigare dömts för misshandel och olaga hot. Mamman hade haft en mycket aktiv roll i sonens liv och var bland annat i regelbunden kontakt med sonens skola, socialtjänst och sonens kontaktperson. Hon hade även via telefon varit i kontakt med sin son när han befunnit sig på stan, och letat upp honom i de fall hon inte lyckats nå honom. Hovrätten fann det svårt att se vilka ytterligare åtgärder som hade kunnat vidtas av mamman, varför hon ansågs ha vidtagit sådana särskilt långtgående åtgärder som gick utöver hennes förpliktelser som vårdnadshavare. Hovrätten jämkade därför hennes skadeståndsskyldighet till noll.³⁴

Det är alltså svårt att precisera vilka typer av åtgärder som krävs för att en jämkning enligt åtgärdsfallet ska komma i fråga. Rättspraxis bidrar med en knapphändig vägledning i frågan. I de flesta fall där frågan prövats konstaterar domstolen att föräldrarnas åtgärder inte varit tillräckliga för jämkning, men utan att presentera exempel på åtgärder som faktiskt hade varit tillräckliga.³⁵ Genom bland annat Instagram-målet klargjordes dock att sådana åtgärder som ligger inom ramen för den ordinära tillsynsplikten inte är tillräckliga för en jämkning av principalansvaret.

³² Se NJA 2015 s. 482, p. 21.

³³ Se Hovrätten över Skåne och Blekinge, dom 2012-06-14, B 1305-12.

³⁴ Se Svea hovrätt, dom 2011-10-10, B 7356–11, B 7987–11.

³⁵ Se exempelvis Göta hovrätt, dom 2021-11-02, B 2978–21. Även här konstaterade domstolen att föräldrarna ansträngt sig för att se till att barnen skötte sig och inte skulle begå brott. Däremot hade ingen bevisning förts om att föräldrarna vidtagit sådana åtgärder som gick utöver den ordinära tillsynsplikten enligt föräldrabalken.

2.2 Föräldrars självständiga skadeståndsansvar vid barns brott

2.2.1 Allmänt om ansvaret

I 2 kap. 1 § SkL finns den allmänna regeln om skadeståndsansvar vid egen culpa. Av bestämmelsen följer att den som uppsåtligen eller av vårdslöshet vållar person- eller sakskada ska ersätta skadan. Det saknas en uttrycklig bestämmelse om självständigt skadeståndsrättsligt föräldraansvar. Med stöd av 2 kap. 1 § SkL kan dock en förälder ansvara för en av barnet orsakad person- eller sakskada, om skadan utgör en adekvat följd av förälderns aktiva handling eller underlåtenhet. Detta ansvar är inte nytt. Med en latinsk sats kallas detta för ”culpa in eligendo instruendo vel inspiciendo”, alltså oaktsamhet i valet av, instruktionen till eller övervakningen av någon som orsakar skada.³⁶

Ansvaret enligt culparegeln är huvudsakligen utformat som ett så kallat underlåtenhetsansvar. Det innebär att föräldern självständigt ansvarar för oaktsam underlåtenhet att utöva tillräcklig tillsyn över sitt barn. Ansvar kan dock även aktualiseras baserat på en aktiv handling, såsom att föräldern aktivt uppmuntrat sitt barn till att begå brott.³⁷ Förälderns skadeståndsansvar på denna grund gäller helt oberoende av barnets eget ansvar. Det avgörande är om föräldern brustit i sin skyldighet att vägleda barnet eller i uppsikten över denne.³⁸

2.2.2 Ansvarsförutsättningar

Av 2 kap. 1 § SkL följer att för ansvar krävs att ansvarssubjektet genom uppsåt eller vårdslöshet vållat en person- eller sakskada. En inledande ansvarsförutsättning är därför att den uppkomna skadan antingen utgör en person- eller sakskada. Den andra ansvarsförutsättningen är att föräldern genom uppsåt eller vårdslöshet anses ha vållat den skadan. Detta uppställer dels ett krav på tillskriven culpa, dels ett krav på adekvat kausalitet mellan underlåtenheten/handlingen och den uppkomna skadan. Vårdnadshavaren ska med andra ord genom sitt förhållningssätt anses ha orsakat skadan.³⁹

För att bedöma huruvida en förälders agerande eller underlåtenhet varit culpöst blir frågan om föräldern borde ha agerat på ett annat sätt helt central.⁴⁰ När det gäller föräldrars självständiga skadeståndsansvar ska ledning tas i den lagstadgade tillsynsplikt som åvilar dem enligt 6 kap. 2 § FB.⁴¹ Eftersom för-

³⁶ Se Hellner, Jan & Radetzki, Marcus, Skadeståndsrätt, 11 uppl., Stockholm 2021, s. 149.

³⁷ Se Sund, Lars-Göran, Tillsyn över barn – En studie i föräldrarätt, skadeståndsrätt och straffrätt, 5 uppl., Uppsala 1989, s. 164.

³⁸ Se Sjösten, 2020, s. 203.

³⁹ Se prop. 1993/94:57 s. 24 f.

⁴⁰ Se Hellner & Radetzki, 2021, s. 126.

⁴¹ Se prop. 1993/94:57 s. 24 f.

äldrars skadeståndsskyldighet till följd av bristande tillsyn är utformat som ett underlåtenhetsansvar anses vidare adekvanskravet som huvudregel uppfyllt om den uteblivna handlingen hade undvikit den skada som sedermera inträffade.⁴² Om vårdnadshavaren däremot gjort det som kan förväntas av honom eller henne sett till tillsyn och uppsikt kan denne inte bli skadeståndsskyldig även om barnet orsakar en skada.⁴³

2.2.3 Tillsynsplikten över äldre barn och ungdomar

I bedömningen av huruvida en förälder på ett skadeståndsgrundande (culpöst) sätt har brustit i sin tillsyn ska som ovan nämnt utgångspunkt tas i den tillsynsplikt som åvilar föräldrar genom regeln i 6 kap. 2 § FB. Av bestämmelsens andra stycke följer:

Barnets vårdnadshavare svarar även för att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter samt ska bevaka att barnet får tillfredställande försörjning och utbildning. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för någon annan ska vårdnadshavaren vidare svara för att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas.

Tillsynsansvarets omfattning är alltså beroende av barnets ålder, utveckling och övriga omständigheter. I syfte att hindra att barnet orsakar skada för sin omgivning ska föräldrarna se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas. Föräldrarna ska inom ramen för vad som är möjligt för dessa vidta nödvändiga åtgärder för att förhindra att barnet orsakar skada. Generellt kan antas att ett litet barn borde kräva omfattande tillsyn, medan ett äldre barn i allmänhet borde kunna tillåtas ha en större frihet.⁴⁴ Vidare kan konstateras att en generellt ”bristande uppfostran” inte kan utgöra grund för en självständig skadeståndsskyldighet för föräldrarna. För ansvar måste det ha förekommit någon form av konkret brist i tillsynsansvaret.⁴⁵

För att vårdnadshavaren ska ha möjlighet att förhindra att barnet orsakar skada krävs att denne har kunskap om vad barnet ägnar sig åt för aktiviteter. Det förväntas därför att föräldrar håller sig uppdaterade om vad deras barn ägnar sig åt för att kunna ingripa om det skulle behövas. När det gäller äldre barn och ungdomar kan det dock vara svårt för en förälder att hålla ständig uppsikt över barnet. I propositionen till FB uttalas att föräldrars inflytande över sina tonåringars aktiviteter utanför hemmet troligtvis är litet och att en avvägning därför

⁴² Se Sund, 1989, s. 159.

⁴³ Se prop. 1993/94:57 s. 25.

⁴⁴ Se prop. 1993/94:57 s. 24 ff. och Lindell-Frantz, 2012, s. 113. Gällande yngre barn ska föräldrarna bl.a. tillse att barnet inte sysselsätter sig med saker som kan vara uppenbart farliga. Det kan exempelvis handla om att inte ge en farlig leksak till ett litet barn, eller låta barnet leka i ett utrymme eller på en plats som inte är säker.

⁴⁵ Se Sjösten, 2020, s. 200.

måste göras gällande hur pass stor frihet en tonåring bör tillåtas ha. En lämplig tillsynsåtgärd för äldre barn kan därför vara att ge barnet råd, anvisningar och förhållningsregler.⁴⁶ Det bör krävas att föräldrar aktivt sätter upp gränser för ungdomens frihet, samt i vissa fall meddelar restriktioner om vad barnet får och inte får ägna sig åt.⁴⁷ Det kan exempelvis handla om att sätta upp regler för vilka tider barnet får vistas utanför hemmet, samt ingripa om barnet umgås i olämpliga sällskap.⁴⁸ Det kan dock inte krävas att föräldrar till äldre barn har kännedom om precis allt som barnet ägnar sig åt under dygnets alla timmar. Om föräldern däremot är medveten om eller misstänker att barnet ägnar sig åt något som kan orsaka skada för barnet själv eller för någon annan krävs att föräldern ingriper. Förhåller sig föräldern i stället passiv i en sådan situation kan inte tillsynsansvaret anses vara uppfyllt.⁴⁹ Om barnet tidigare ägnat sig åt skadegörande aktiviteter bör högre krav ställas på föräldern att hålla barnet under uppsikt. Lars-Göran Sund uttrycker det som att tillsynskravet skärps om barnet är ”känt för olydighet och lynnighet”.⁵⁰

Det även redogjorda för Instagram-målet belyser inte bara gränserna för principalansvaret, utan även gränserna för det självständiga skadeståndsansvaret. Majoriteten ansåg att mammans ansträngningar, såsom hennes upprepade kontakt med socialtjänsten, låg inom ramen för det ordinära tillsynsansvaret och kunde därför inte föranleda någon jämkning av principalansvaret. Inom ramen för tillsynsansvaret gäller alltså att om situationen är mer allvarlig och det därför inte kan förväntas att föräldern är den som ingriper mot barnets aktiviteter, bör krävas att föräldern vidtar andra åtgärder såsom att ta kontakt med sociala myndigheter för hjälp. Föräldern förväntas dessutom ta hjälp från någon utomstående när tonåringen inte följer de anvisningar och regler som föräldern sätter upp.⁵¹

2.2.4 När blir en förälder självständigt skadeståndsansvarig för sitt barns brott?

Som framgått ovan är culpabedömningen i 2 kap. 1 § SkL i hög grad knuten till det lagstadgade tillsynsansvar som åvilar föräldrar enligt 6 kap. 2 § FB. Om en förälder brister i sin tillsynsplikt över barnet i sådan grad att den uppkomna skadan anses orsakad av föräldern föreligger därför ett skadeståndsansvar. Äldre barn tillåts generellt större frihet än vad som gäller för yngre barn, och detta påverkar som ovan konstaterats tillsynspliktens omfattning. Föräldrar till äldre

⁴⁶ Se prop. 1993/94:57 s. 25.

⁴⁷ A.prop., s. 26 f.

⁴⁸ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 115.

⁴⁹ Se Sjösten, 2020, s. 201 f.

⁵⁰ Se Sund, 1989, s. 36.

⁵¹ A.a., s. 202.

barn förväntas dock vara engagerade och insatta i sina barns liv, bland annat sett till vilka aktiviteter ungdomen ägnar sig åt och vilka umgängen som han eller hon beblandar sig med. Hur pass insatt en förälder förväntas vara är däremot omöjligt att precisera på grund av allt för skiftande familjeförhållanden.⁵² Har barnet tidigare uppvisat ett problematiskt beteende ställs dock högre krav på föräldrarna att agera. Föräldern kan också ha en skyldighet att kontakta sociala myndigheter i det fallet denne ensamt inte lyckas eller kan förväntas ingripa i sitt barns levnadssätt.

Desto svårare kan det vara att påvisa ett tillräckligt orsakssamband – adekvans – mellan den bristande tillsynen och den uppkomna skadan. Föräldern ska genom sin underlåtenhet att utöva tillsyn över barnet eller underlåtenhet att ingripa mot avvikande beteenden anses ha orsakat skadan. Ett sätt att söka utrona det är att undersöka om skadan hade kunnat undvikas om föräldern hade agerat på ett annat sätt, det vill säga om denne hade utövat sådan tillsyn som förväntas av föräldern.

Till skillnad från det strikta principalansvaret inbegriper inte ansvaret i 2 kap. 1 § SkL någon inbyggd jämningsregel. Ansvaret kan dock jämkas med hänsyn till de allmänna jämningsgrunderna, det vill säga på grund av medvållande från den skadelidandes sida eller med hänsyn till ekonomiska faktorer hos skadevållaren.⁵³

3. Något om skadeståndets funktioner

Med skadeståndets funktioner menas verkningar av skadeståndet som motiverar att reglerna anses nyttiga och lämpliga. Det handlar med andra ord om syftet bakom skadeståndsreglerna, som kan bygga på överväganden om såväl ändamål och funktion som moraliska aspekter.⁵⁴

3.1 Skadeståndets reparativa funktion

Skadeståndets reparativa funktion benämns ofta som skadeståndets främsta och egentliga funktion.⁵⁵ Skadeståndet är tänkt att reparera en uppkommen skada genom att ekonomiskt kompensera för de kostnader som skadan föranlett. Exempelvis avser skadeståndet för personskada bland annat att kompensera för

⁵² Se Sund, 1989, s. 22 f.

⁵³ Se 6 kap. 1 och 2 §§ SkL.

⁵⁴ Se Hellner & Radetzki, 2021, s. 37.

⁵⁵ A.a., s. 37.

inkomstbortfall, och vid sakskada kan kompensationen avse reparationskostnader för att återställa saken till dess ursprungliga skick.⁵⁶

Skadeståndets reparativa funktion får även betydelse vid skador som inte kan värderas ekonomiskt, åtminstone inte i samma utsträckning. Exempelvis omfattar skadeståndet vid personskada även ideella skador. Det kan handla om psykiskt lidande som drabbat den skadade eller ersättning till anhöriga när en närstående avlidit.⁵⁷ Skadeståndet har genom dess reparativa funktion ett slags rättighetsuppbyggande – eller gottgörande – moment genom att en skadelidande efter det att skadan har inträffat är tillförsäkrad gottgörelse.

3.2 Skadeståndets preventiva funktion

Skadeståndets preventiva funktion handlar om att motverka att skador som kan leda till ersättningsanspråk uppkommer från första början.⁵⁸ På så vis kan skadeståndsrätten liknas vid straffrätten, det vill säga att skadeståndet precis som straffet ska ha en avskräckande effekt.⁵⁹ Till skillnad från den reparativa funktionen hänför sig alltså inte den preventiva funktionen till en situation där en skada redan har inträffat, utan den syftar till att förhindra att skador uppkommer över huvud taget.⁶⁰ Annorlunda uttryckt menas med den preventiva funktionen att skadeståndet ska verka handlingsdirigerande.⁶¹

Preventionen kan uppdelas i individualprevention och allmänprevention. Med individualprevention menas att skadeståndet har en avskräckande effekt som ska söka motverka att en enskild person väljer att begå en skadeståndsgrundande handling. Det kan exempelvis handla om att en person som en gång blivit skadeståndsskyldig agerar mer aktsamt i framtiden. Det faktum att en skadevällare riskerar en förmögenhetsminskning till följd av sin handling kan verka förebyggande mot att skadegörande handlingar över huvud taget företas.⁶² Med allmänprevention avses en mer moralbildande funktion där tanken är att skadeståndet ska ha en indirekt påverkan på allmänheten att undvika handlande som medför skadeståndsskyldighet.⁶³ Den allmänpreventiva effekten har ansetts ha en större effekt än den individualpreventiva.⁶⁴

⁵⁶ Se Hellner & Radetzki, 2021, s. 37.

⁵⁷ Se kostnadsposterna för personskada i 5 kap. 1 och 2 §§ SkL.

⁵⁸ Se Hellner & Radetzki, 2021, s. 40.

⁵⁹ Se Karlgren, Hjalmar, Skadeståndsrätt, 5 uppl., Stockholm 1972, s. 15.

⁶⁰ SOU 2002:1 s. 48.

⁶¹ Se bl.a. prop. 2009/10:142 s. 23.

⁶² Se Karlgren, 1972, s. 15.

⁶³ Se SOU 2002:1 s. 48 och Hellner & Radetzki, 2021, s. 40.

⁶⁴ Se Hellner & Radetzki, 2021, s. 40.

3.3 Skadeståndets funktion som en upprättelse

Som framkommit är skadeståndet främst knutet till att ekonomiskt kompensera en uppkommen skada. Skadeståndet har dock även som funktion att bidra med en känsla av upprättelse för den skadelidande. Ett tydligt exempel på detta är ersättning för en kränkning i 2 kap. 3 § SkL, så kallad kränkningersättning. Denna ersättningstyp är tänkt att kompensera för känslor av rädsla, förnedring, skam och liknande som ett brottsoffer kan känna till följd av en brottslig gärning.

Ambitionen med kränkningersättningen har inte varit att försöka eliminera sådana känslor genom ekonomisk compensation, utan snarare att utgöra ett slags plåster på såren för brottsoffret. Förhoppningen är att den skadelidande ska få en känsla av upprättelse och öka möjligheten för denne att återfå sin självkänsla och självrespekt.⁶⁵ Det nämns också i förarbetena till 2 kap. 3 § SkL att kränkningersättningen ska möjliggöra för brottsoffret att kunna ”unna sig något extra” och på så vis skingra tankarna på den kränkning som han eller hon har utsatts för.⁶⁶

Det är något oklart vilken formell funktion som den särskilda anhörigersättningen har. Det vill säga om den särskilda anhörigersättningen på samma sätt som den allmänna anhörigersättningen i 5 kap. 2 § tredje punkten SkL utgör en del av skadeståndets reparativa funktion, eller om den fungerar som en slags upprättelse. Den sistnämnda ersättningsformen utgör en kostnadspost inom ramen för personskada och avser kompensera för det psykiska lidande som en nära anhörig till den avlidne presumeras ha drabbats av. Det handlar med andra ord om en ideell skada för vars skadeståndersättning har ett reparativt syfte. Den särskilda anhörigersättningen är i stället tänkt att ersätta *något annat* än det medicinskt påvisbara lidandet. I stället avser den att ersätta känslor av bland annat chock, ilska och förtvivlan till följd av en nära anhörigs dödsfall.⁶⁷ På så vis finns stora likheter mellan den särskilda anhörigersättningen och kränkningersättningen, varför det sannolikt är så att även regeln i 2 kap. 3 a § SkL har som funktion att bidra med något slags upprättelse för den eller de drabbade.

⁶⁵ Se prop. 2000/01:68 s. 48.

⁶⁶ A.prop., s. 48.

⁶⁷ Se prop. 2021/22:198 s. 32.

4. Några centrala skillnader mellan ansvarsgrunderna och samspelet med skadeståndets funktioner

4.1 Skiftande ansvarsförutsättningar

4.1.1 Allmänt

Föräldrarnas principalansvar är strikt medan ett ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL kräver culpa. Båda ansvarsgrunderna har som bakomliggande syfte/mål att förmå föräldrar att uppfylla sin lagstadgade tillsynsplikt och verka för att deras barn inte orsakar skada för tredje man. Det strikta principalansvaret motiverades huvudsakligen av brottspreventiva skäl, där ambitionen var att det skärpta skadeståndsansvaret på sikt skulle motverka ungdomsbrottsligheten.⁶⁸ Man menade att ansvarsgrunden skulle få en handlingsdirigerande (preventiv) funktion på så vis att den omständigheten att en förälder svarar strikt för skador orsakade av barnets brott motiverar dem till att skapa sig en större insyn i barnets liv utanför hemmet.⁶⁹ Liknande är det med det självständiga skadeståndsansvaret i 2 kap. 1 § SkL. I propositionen till skärpningen av tillsynsplikten i 6 kap. 2 § FB angavs att bestämmelsen finns till i ett skadeförebyggande syfte. Föräldern ska, för att undgå skadeståndsskyldighet, se till att barnet står under tillräcklig uppsikt så att det inte orsakar skada för annan.⁷⁰

Detta mål har dock, sett till ansvarsförutsättningarna, förenats med olika medel i respektive ansvarsgrund. Att föräldrarnas självständiga ansvar förutsätter culpa innebär som nämnts att föräldern antingen på något sätt har uppmuntrat sitt barn att begå brott, eller att den på ett skadeadekvat sätt har brustit i sin tillsyn över barnet. En förälder som handlat i enlighet med aktsamhetsnormen i 6 kap. 2 § FB kan därför inte bli skadeståndsansvarig på denna grund. Principalansvaret är utformat lite annorlunda. Här uppstår ett ekonomiskt ansvar för skadeverkningarna av barnets brott även då föräldern inte brustit i sin aktsamhet på något sätt. För att undgå ansvar på denna grund krävs att föräldern antingen ofrivilligt helt saknar kontakt med barnet, eller att föräldern gjort utomordentliga ansträngningar – som går *utöver* den ordinära tillsynsplikten – för att förhindra att barnet begår brott.

4.1.2 Förhållandet till skadeståndets funktioner

När någon drabbats av en skada till följd av ett barns brott medför det strikta principalansvaret stora processrättsliga fördelar, eftersom den skadelidande inte

⁶⁸ Se prop. 2009/10:142 s. 26.

⁶⁹ A.prop., s. 25.

⁷⁰ Se prop. 1993/94:57 s. 1.

behöver förebriaga någon bevisning om varken culpa eller adekvans. När ett ansvar väl föreligger enligt 3 kap. 5 § SkL är det vidare svårt för föräldern att få ansvaret jämkat, och här åvilar det under alla omständigheter föräldern att i sådana fall bevisa den uppenbara oskäligheten av ett skadeståndsansvar. Medan nämnda ansvar mot bakgrund av att detta till stor del ligger föräldern till last kan motsatsen sägas gälla vid återopande av ett ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL. Här är det upp till den skadelidande att bevisa att föräldern på ett culpöst och skadeadekvat sätt brustit i sin uppsikt över barnet – något som många gånger är svårt. Mot bakgrund av detta kan skadeståndets *reparativa* funktion, det vill säga att den skadelidande faktiskt får sin skada ekonomiskt kompenseras, lättare få genomslag vid ett anspråk baserat på 3 kap. 5 § SkL. Den skadelidande har helt enkelt större chans att på denna grund nå framgång med sitt ersättningsanspråk, jämfört med vad som är fallet med det självständiga skadeståndsansvaret. En annan fråga är hur pass stor summa den skadelidande faktiskt kan få ut vid ett sådant anspråk, men mer om detta nedan.

Svårare, och mer omdiskuterat, är hur utformningen av respektive ansvarsgrund samspekar med skadeståndets *preventiva* funktion. Här har det i den allmänna debatten riktats kritik mot det strikta principalansvaret. En viktig del i detta är tanken om att för att skadeståndet ska ha en preventiv effekt krävs att det finns ett beteende som med framgång kan förändras. Eller, annorlunda uttryckt, att det finns incitament att ”göra rätt” för sig. För ett ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL krävs att tillsynsplikten på ett oaktsamt sätt har åsidosatts. Har föräldern däremot uppfyllt alla sina förpliktelser som vårdnadshavare – men barnet trots detta orsakar en skada – föreligger inget ansvar för föräldern. Man kan uttrycka det som att ansvarsgrundens bakomliggande mål samspekar med den faktiska implementeringen. Målet är att föräldrar ska uppfylla sin familjerättsliga tillsynsplikt, och det är först när detta inte görs som ett ansvar inträder. Ansvarsgrunden kan på så vis sägas fungera såväl moralbildande som handlingsdirigerande.

Ansvarsförutsättningarna i 3 kap. 5 § SkL ser annorlunda ut, och har därför blivit föremål för en del kritik. En som uppmärksammat vissa (enligt honom) motsägelser i resonemangen bakom det strikta principalansvaret är Håkan Andersson. Tanken med bestämmelsen är, som framkommer i förarbetena, att ge föräldrarna incitament att utöva uppsikt över barnet och reagera på avvikande beteenden. Den överensstämmer på så vis redan med det föräldrarättsliga tillsynsansvaret enligt 6 kap. 2 § FB – nämligen att förhindra att barnet orsakar skada genom att hålla barnet under uppsikt. En skillnad är dock, som framkommit ovan, att culpaansvaret i 2 kap. 1 § SkL, som ju är baserat på tillsynsplikten, aktualiseras först vid konkreta försummelser i tillsynsansvaret. En allmänt ”bristande uppfostran” medför inget självständigt skadeståndsansvar. Ett problem med 3 kap. 5 § SkL är, enligt Håkan Andersson, att en förälder som fullt ut uppfyller sitt tillsynsansvar ändå blir strikt skadeståndsansvarig för barnets brott, trots att man inte kunnat förhindra skadans inträffande. Den preventiva

effekten som ska uppnås genom att föräldern får incitament att utöva tillräcklig tillsyn över sina barn kan därför ses som paradoxal – eftersom en exemplariskt utförd tillsyn sällan räcker för att undgå ansvar.⁷¹ Även Mårten Schultz har ställt sig kritisk till den påstådda preventiva effekten av det strikta principalansvaret. Han menar bland annat att eftersom en skadeståndsskyldighet till följd av bristande tillsyn redan fanns före införandet av det strikta ansvaret är det enda som 3 kap. 5 § SkL tillför ett ansvar för föräldern vid skador som uppkommit utom dennes kontroll. Det menar han knappast kan ha en preventiv funktion.⁷²

Alltså, båda ansvarsgrunderna har det gemensamt att de motiverats av samma grundläggande tanke – föräldrar ska se till att barnet inte orsakar skada för annan. För att uppfylla detta mål har de dock givits vitt skilda ansvarsförutsättningar. Håller man med om det ovan sagda blir en nödvändig slutsats att det självständiga skadeståndsansvaret har en mer verkningfull preventiv funktion – eftersom det finns ett beteende som med framgång kan förändras (genom att föräldern undgår skadeståndsskyldighet).

Man kan dock tänka sig att principalansvaret ändå har någon form av preventiv och moralbildande effekt bara genom dess blotta existens, det vill säga genom föräldrarnas vetskap om att denne svarar strikt för skadeverkningarna av barnets brott. Vidare kan ju faktiskt föräldern undgå ansvar bland annat då denne vidtagit särskilt långtgående ansträngningar för att förhindra att barnet begår brott, varför man kan tänkas ha en viss handlingsmöjlighet. Jämkningsmöjligheten ska dock nyttjas ytterst restriktivt. Faktum kvarstår att det strikta principalansvaret infördes år 2010 med ett direkt uttryckligt brottspreventivt syfte. Om den faktiskt har en sådan effekt kan diskuteras.

Nu något om ansvarsförsäkringens eventuella inverkan på den preventiva funktionen. Man kan tänka sig att eftersom försäkringsrätten i vissa avseenden kan ersätta skadeståndsrätten, kan den leda till att en skadevällare undgår de ekonomiska konsekvenserna av sitt culpösa handlande. På så vis kan försäkringsinstitutet i viss mån undergräva skadeståndsreglernas preventiva genomslag.⁷³ Det strikta principalansvaret är dock undantagen de allra flesta ansvarsförsäkringar,⁷⁴ vilket betyder att föräldern i stort sett alltid måste utge skadeståndet ur egen ficka. När det gäller föräldrars självständiga ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL är i stället huvudregeln att försäkringen omfattar person- och saksador som den försäkrade orsakat under försäkringstiden och som denne

⁷¹ Se Andersson, Håkan, Instagramdomen – demonstration av det defekta strikta ansvaret för vårdnadshavare, Infotorg 2015.

⁷² Schultz, Mårten. Föräldrars ansvar för barns brott. SvJT 2010 s. 197.

⁷³ Se bl.a. Karlgren, 1972, s. 12 ff.

⁷⁴ Ansvaret är undantaget ansvarsförsäkringen hos bl.a. Trygg-Hansa, Folksam, Länsförsäkringar och Moderna Försäkringar. I If Skadeförsäkrings villkor för hemförsäkring anges att ansvarsförsäkringen inte omfattar ”föräldrarnas skadeståndsansvar för skada som barn *uppsåtligen* (min kursivering) förorsakat genom brott”. Det tycks därför betyda att If:s ansvarsförsäkring omfattar en del av principalansvaret enligt 3 kap. 5 § SkL.

enligt gällande skadeståndsrätt är skyldig att betala.⁷⁵ Om en förälder anses ha orsakat en person- eller sakskada till följd av bristande tillsyn över barnet kan därför försäkringsersättning komma i fråga. Här kan därför diskuteras om skadeståndets preventiva syfte minskas genom att föräldern skulle kunna ha (åtminstone i teorin) lägre incitament att utöva tillsyn över sina barn.

Man hade till och med kunnat dra det så långt som att eftersom ett strikt ansvar inträder även då tillsynsplikten är uppfylld, och ansvarsförsäkringen ändå omfattar en eventuell skadeståndsskyldighet enligt 2 kap. 1 § SkL, kan man i princip strunta i att utöva någon uppsikt över barnen. Mycket talar dock emot detta. Bland annat innefattar försäkringen en självrisk som skadevällaren själv måste betala, vilket i sig kan utgöra ett incitament att utföra sin tillsynsplikt. Vidare kan man anta att den genomsnittliga föräldern inte reflekterar över ansvarsförsäkringens omfattning i sin dagliga omsorg och uppsikt över barnet, varför den preventiva effekten högst sannolikt inte påverkas av detta.

4.2 Skillnader i ersättningsgilla skadetyper

4.2.1 Allmänt

Medan det självständiga skadeståndsansvaret är begränsat till person- och sakskador omfattar det strikta principalansvaret utöver detta även kränkingsersättning och den nya särskilda anhörigersättningen i 2 kap. 3 a § SkL. En ren förmögenhetsskada, vilken exempelvis kan bestå av en förmögenhetsminskning till följd av ett bedrägeribrott, är utesluten från bägge ansvarsgrunder. Ersättning för en ren förmögenhetsskada hänför sig till skadeståndets reparativa funktion, det vill säga att den skadelidande ska kompenseras för den förmögenhetsminskning som denne drabbats av. Kränkingsersättningen och den särskilda anhörigersättningen däremot är tänkta att fungera som en upprättelse för den skadelidande. Sistnämnda skadetyper ersätts endast inom ramen för det strikta principalansvaret.

Frågan är om uppdelningen av ersättningsgilla skadetyper är så enkel som en läsning av lagtexten antyder. Av 23 kap. 6 § tredje stycket BrB⁷⁶ följer att ”för underlåtenhet att förhindra brott döms också en förälder eller annan uppfostrare eller förmyndare som underlåter att hindra den som står under hans eller hennes vård eller lydnad från att begå brott”. Föräldrar har alltså ett straffrättsligt ansvar att förhindra att barnet begår brott.⁷⁷ Straffbudets formulering påminner

⁷⁵ Se bl.a. Moderna Försäkringar. Försäkringsvillkor – Hem, villa och fritidshus. 2020-05-01, s. 21 och Länsförsäkringar. Villhemförsäkring VH22 – Villkor. 2022-01-01, s. 19.

⁷⁶ Brottsbalken (1962:700).

⁷⁷ Detta förutsätter dock att gärningen fortskridit så pass långt att den är straffbar, att brottet kan förhindras utan fara för den handlande eller för någon annan, samt utan anmälan till myndighet. Att gärningen fortskridit så pass långt att den är straffbar innebär att det ska handla om en

om det familjerättsliga tillsynsansvaret. Tillsynsansvaret stäcker sig dock längre eftersom det inte förutsätter att barnets gärning nått ett straffbart stadium.

Sett till 23 kap. 6 § tredje stycket BrB tillsammans med tillsynsansvaret i 6 kap. 2 § FB skulle det kunna vara möjligt att hävda ett självständigt skadeståndsansvar för föräldern för andra skador än person- och sakskadorna. Gällande de rena förmögenhetsskadorna har denna möjlighet diskuterats i propositionen till ändringen i 6 kap. 2 § FB. Regeringen anförde här att tillsynsansvaret i första hand gäller person- och sakskada, och att ersättning för ren förmögenhetsskada ”torde mer sällan komma i fråga”.⁷⁸ Formuleringen antyder ändå att ett sådant ansvar trots allt bör kunna uppstå. För ansvar för en ren förmögenhetsskada krävs enligt bestämmelsen i 2 kap. 2 § SkL att ansvarssubjektet (här föräldern) genom *brott* vållat en ren förmögenhetsskada. Trots att barnet är den som de facto begår förmögenhetsbrottet, har även föräldern begått ett brott i det fallet denne på ett straffbart sätt underlåtit att förhindra barnets brott.

Det betyder däremot inte att föräldern per automatik utöver sitt straffrättsliga ansvar även blir skadeståndsskyldig enligt SkL. För skadeståndsskyldighet krävs en handlingsplikt som går utöver den straffrättsliga ramen.⁷⁹ Med andra ord krävs att föräldern även brustit i sitt familjerättsliga tillsynsansvar. Eftersom detta ansvar sträcker sig betydligt längre än det straffrättsliga ansvaret är det otvivelaktigt så att tillsynsansvaret inte kan anses uppfyllt i det fallet föräldern varit medveten om barnets planer men sedan underlåtit att söka förhindra brottets förverkligande.

Ovan nämnda är dock inte tillräckligt för ansvar. Utöver detta krävs adekvat kausalitet mellan föräldrarnas underlåtenhet att förhindra brottet och den rena förmögenhetsskada som sedermera uppstod. Föräldern måste ha underlåtit att förhindra barnets förmögenhetsbrott på ett sätt som gör att föräldern kan betraktas som vållande till den rena förmögenhetsskada som uppkommit genom brottet. Om samma adekvansprövning som gäller vid ett ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL kan appliceras betyder det att adekvanskravet som huvudregel är uppfyllt om brottet, och därför även skadan, hade kunnat undvikas om föräldern hade agerat i enlighet med sitt tillsynsansvar. Det är tveksamt vilken framgång som i praktiken hade kunnat nås med ett resonemang enligt ovan. I teorin är det dock möjligt med ett sådant ansvar.

En ytterligare fråga är om samma resonemang som förts ovan hade kunnat appliceras gällande kränkingsersättning och den särskilda anhörigersättningen. För ett sådant ansvar krävs att föräldern på ett straffbart sätt har underlåtit att förhindra barnets brott i sådan grad att föräldern anses vållande till den kränkning som brottsoffret drabbats av, eller till det uppsåtliga eller grovt vårdslösa

straffbar förberedelse, stämpling eller ett straffbart försök. Se 23 kap. 6 § fjärde stycket BrB och RH 1997:1.

⁷⁸ Se prop. 1993/94:57 s. 22. Dåvarande bestämmelse i 26 kap. 6 § andra stycket BrB motsvarar nuvarande bestämmelse i 23 kap. 6 § tredje stycket BrB.

⁷⁹ Se prop. 1993/94:57 s. 8.

dödande som skett. Till skillnad från de rena förmögenhetsskadorna har detta inte diskuterats i förarbeten eller doktrin.

Sannolikt skulle det vara svårt, om inte omöjligt, att i praktiken nå framgång med ett sådant anspråk. Undantaget skulle väl vara att barnet delgett konkreta mordplaner till föräldern, och denne inte försökt hindra brottets förverkligande. Eller att föräldern aktivt uppmuntrat barnet att begå ett visst brott. I sistnämnda exempel talar vi dock inte längre om ett underlåtenhetsansvar, utan i stället om anstiftan till brott.⁸⁰ I ett sådant scenario är det givetvis så att den familjerättsliga tillsynsplikten inte är uppfylld, samt att det föreligger adekvat kausalitet mellan föräldrarnas agerande och den skada som uppstått. Att en sådan situation uppstår får dock antas tillhöra ovanligheterna. Mer vanligt är nog att barnet begått ett brott som föräldern inte haft vetskap om, men där det kan ha funnits vissa varningstecken som föräldern borde ha reagerat på. Att då vinna framgång med ett resonemang enligt ovan och på så vis få till ett självständigt skadeståndsansvar för föräldern innebär högst troligt en utmaning. Det bör dock vara möjligt, precis som med de rena förmögenhetsskadorna, att i teorin hävda ett sådant ansvar.

4.2.2 Förhållandet till skadeståndets funktioner

Sett till lagens ordalydelse kan konstateras att en skadelidande med stöd av 3 kap. 5 § SkL har möjlighet att få fler skadetyper ersatta än vad som är fallet med stöd av 2 kap. 1 § SkL. Det självständiga skadeståndsansvaret är troligtvis begränsat till person- och sakskador. Dock, som har visats ovan, kan det finnas en möjlighet till ersättning även för andra skador – med den svåra adekvansprövning som ett sådant anspråk innebär.

Det skadeståndsrättsliga föräldraansvarets utformning får konsekvenser sett till skadeståndets funktioner. Som nämnts är de rena förmögenhetsskadorna (bortsett från resonemanget ovan) helt uteslutna från det skadeståndsrättsliga föräldraansvaret. Detta motiverades i förarbetena till 3 kap. 5 § SkL bland annat av att de brott som normalt leder till rena förmögenhetsskador, såsom ekonomisk brottslighet och upphovsrättsintrång, sannolikt inte har något starkare samband med den vanliga ungdomsbrottsligheten.⁸¹ Frågan är om inte sådan typ av brottslighet, i takt med teknikens snabba utveckling, riskerar öka just bland ungdomar. Att det ”sannolikt inte tillhör den vanliga ungdomsbrottsligheten” kan betraktas som ett ganska torftigt argument; barn och ungdomar är högst kapabla till att begå brott som just kräver viss teknisk kunskap. Den som lider en ren förmögenhetsskada till följd av barnets brott är idag utlämnad till att utkräva skadeståndsansättning direkt från barnet med stöd av 2 kap. 4 § SkL. Eftersom barn sällan besitter tillräckliga medel för att betala ett skadestånd,

⁸⁰ Se 23 kap. 4 § andra stycket BrB.

⁸¹ Se Ds 2009:42 s. 52.

samt att sådana typer av gärningar vad gäller äldre barn som huvudregel är undantagna ansvarsförsäkringen,⁸² är det många gånger lönlöst att försöka driva in ett skadestånd från barnet självt.⁸³ Detta är direkt problematiskt sett till skadeståndets reparativa funktion, eftersom den skadelidande då helt och hållet på skadeståndsrättslig väg saknar möjlighet att få sin skada reparerad. Mot denna bakgrund skulle skadeståndets reparativa funktion få större genomslag om den skadelidande hade kunnat nå framgång med att hävda ett självständigt skadeståndsansvar för föräldern i det fall föräldern på ett straffbart sätt underlåtit att förhindra barnets brott.

Att kränkingsersättningen och den särskilda anhörigersättningen högst troligen är begränsade till det strikta principalansvaret måste också betraktas som problematiskt sett till skadeståndets funktion som en upprättelse. Om ett barn allvarligt kränkt någon genom brott eller uppsåtligen eller av grov vårdslöshet berövat någon livet är den skadelidande utlämnad till att med stöd av 3 kap. 5 § SkL rikta anspråk mot föräldrarna, och då med den beloppsbegränsning som ansvarsgrunden inbegriper. Låt säga att ett barn uppsåtligen dödat någon, och anhöriga till den avlidne önskar att från barnets föräldrar utfå maximal ersättning för det psykiska lidande och sorg som de drabbats av. Med stöd av det strikta principalansvaret, som omfattar såväl den ”allmänna” anhörigersättningen som den särskilda anhörigersättningen, kan de som högst utfå 10 500 kronor.⁸⁴ Jämför detta med det schablonbelopp om 110 000 kronor som anhöriga i normalfallen faktiskt har rätt till under sådana omständigheter.⁸⁵ Den förhållandevis obetydliga summa som de anhöriga kan få kan knappast betraktas som en upprättelse.

Till skillnad från den särskilda anhörigersättningen omfattas den allmänna anhörigersättningen av ansvaret i 2 kap. 1 § SkL, eftersom den sistnämnda utgår inom ramen för personskada.⁸⁶ I stället för att höja schablonerna för den allmänna anhörigersättningen valde lagstiftaren att komplettera bestämmelsen med den särskilda anhörigersättningen, som alltså ska utgå parallellt med den allmänna.⁸⁷ Bestämmelsen placerades rent lagtekniskt i skadeståndslagens andra kapitel. En konsekvens av det är att ersättningstypen inte kan komma i fråga med stöd av 2 kap. 1 § SkL, vilket följaktligen betyder att anhöriga med stöd av 2 kap. 1 §

⁸² Se 4 kap. 9 § första stycket andra punkten försäkringsavtalslagen (2005:104) som föreskriver att ansvarsförsäkringen som huvudregel inte omfattar skador orsakade av barn över 12 år, om skadan skett uppsåtligen eller av grov vårdslöshet.

⁸³ Se Bengtsson & Strömbäck, 2022, avsnitt 2.4.5.

⁸⁴ Detta baseras på en femtedel av det prisbasbelopp som gäller för år 2023.

⁸⁵ Se Schultz, Mårten (2022). Brottsofferersättningarnas utveckling, SvJT 2022 s. 753. Beräkningen är baserad på att den särskilda anhörigersättningen ska utgå vid sidan av den allmänna anhörigersättningen.

⁸⁶ Se 5 kap. 2 § första stycket tredje punkten SkL.

⁸⁷ Se prop. 2021/22:198 s. 30 f.

SkL inte har möjlighet att motta den ersättning som är tänkt att ersätta sådana momentana känslor som inte omfattas av den allmänna anhängersättningen.

Mot bakgrund av detta, samt att 2 kap. 1 § SkL inte heller omfattar ersättning för en kränkning, innebär det att det självständiga skadeståndsansvaret helt och hållet saknar en upprättelsefunktion. Det betyder också att föräldransvaret i sin helhet brister kraftigt sett till skadeståndets funktion som en upprättelse, eftersom det strikta principalansvaret är beloppsbegränsat. Viktigt att understryka är dock att den som inte lyckas få sin kränkingsersättning eller särskilda anhängersättning från föräldrarna har möjlighet att i stället motta brottskadeersättning till motsvarande belopp.⁸⁸ Det är dock möjligt att känslan av upprättelse dämpas när varken skadevällaren eller dennes föräldrar de facto står för ersättningen.

Nu några ord om skillnaderna i ersättningsgilla skadetyper och dess förhållande till skadeståndets preventiva funktion. Det har ovan konstaterats att det i normalfallen bör vara så att ett självständigt skadeståndsansvar endast omfattar skadetyperna person- och sakskada, medan desto fler skador kan bli föremål för ersättning inom ramen för det strikta principalansvaret. Om detta faktiskt kan tänkas påverka incitamentet att utöva tillsyn över sina barn är dock ytterst tveksamt.

I teorin kan man tänka sig att en förälder medvetet kan underlåta att agera när barnet planerar att begå ett förmögenhetsbrott, eller justera sitt tillsynsutövande med vetskap om att det självständiga skadeståndsansvaret antagligen inte omfattar kränkingsersättning och särskild anhängersättning. Detta är dock så pass osannolikt att det knappt är värt att diskutera. För det första existerar inget problem med föräldrar som på egen hand studerar lagtext och utefter detta planerar vilka typer av skador som kan uppstå och behöver hanteras juridiskt. För det andra samspekar person- och sakskador, som ju ansvaret omfattar, med många av de skadetyper som är undantagna ansvaret. Till exempel kan en misshandel, som ger upphov till en personskada, också innefatta en rätt för den skadelidande att motta ersättning för den kränkning som brottet inneburit. I ett sådant fall kan föräldern med stöd av 2 kap. 1 § SkL bli skyldig att betala skadestånd för personskadan, men blir däremot inte skyldig att utge kränkingsersättning. Förälderns incitament att utöva tillsyn i en sådan situation bör dock inte påverkas. Detta eftersom denne rimligen vill undvika att personskadan – och därför kränkningen – över huvud taget inträffar. Och för det tredje hänger ansvarsgrunderna ihop med varandra. En förälder som visserligen undgår ansvar enligt 2 kap. 1 § SkL blir ändå strikt ansvarig enligt 3 kap. 5 § SkL om barnet exempelvis begår ett brott som medför en kränkning för brottsoffret. Sammantaget borde

⁸⁸ Av reglerna i 5 och 5 a §§ brottskadelagen (2014:322) följer att brottskadeersättning betalas för kränkning och för skada som ersätts enligt 2 kap. 3 a § SkL, det vill säga särskild anhängersättning.

inte skillnaderna i ersättningsgilla skadetyper ha någon som helst påverkan på den preventiva, handlingsdirigerande, funktionen.

5.2 Skillnader i högsta möjliga ersättningsnivå

5.2.1 Allmänt

Som framgått innehåller det strikta principalansvaret en inbyggd takbeloppsregel, vilket betyder att den skadelidande för varje skadehändelse kan utfå högst 10 500 kr. Det självständiga skadeståndsansvaret har inte något motsvarande beloppstak, utan här kan den skadelidande kräva ersättning för ett hur högt belopp som helst – bortsett från de allmänna jämningsregler som kan komma i fråga.⁸⁹

5.2.2 Förhållandet till skadeståndets funktioner

Som ovan nämnt har skadeståndet en central funktion i att ekonomiskt kompensera en skadelidande för den skada som denne drabbats av. Tanken är att en skadelidande i ekonomiskt hänseende ska försättas i ett läge som om skadan aldrig hade inträffat. Trots att det för en skadelidande kan vara förmånligt i bevishänseende att basera sitt anspråk på det strikta principalansvaret, bär ansvarsgrunden med sig den stora reparativa nackdelen att det många gånger inte är möjligt att få hela sin skada ersatt, i de fall där anspråket överstiger takbeloppet. Det självständiga skadeståndsansvaret däremot kan sägas samspela mer väl med den reparativa funktionen eftersom den skadelidande här har större möjlighet att försättas i sitt ekonomiska ursprungsläge. Rent processrättsligt kan det därför vara klokt att i första hand utkräva ansvar med stöd av 3 kap. 5 § SkL, och sedan kräva ersättning för överstigande belopp med stöd av 2 kap. 1 § SkL.

När det gäller kränkningersättning eller den särskilda anhörigersättningen är dessa skadetyper som ovan nämnt högst troligt helt begränsade till ansvaret i 3 kap. 5 § SkL. Här får beloppsbegränsningen desto större betydelse eftersom den skadelidande endast kan motta sådan ersättning, som är tänkta att fungera som en upprättelse för denne, upp till ett obligatoriskt beloppstak. Skulle det finnas en möjlighet att åberopa ett självständigt skadeståndsansvar med argumentet att föräldern på ett straffbart och skadeadekvat sätt underlåtit att förhindra barnets brott, betyder det följaktligen att upprättelsefunktionen skulle få betyd-

⁸⁹ Med stöd av 6 kap. 1 § SkL kan skadeståndet jämkas på grund av medvållande från den skadelidandes sida, och med stöd av 6 kap. 2 § SkL kan skadeståndet jämkas med hänsyn till ekonomiska faktorer hos skadevållaren.

ligt större genomslag inom ramen för det skadeståndsrättsliga föräldraansvaret. Detta eftersom möjligheten till upprättelse då inte skulle vara beloppsbegränsat.

Vidare kan man tänka sig att skillnaderna i högsta möjliga ersättningsnivå även kan få en viss betydelse i preventivt hänseende. Man kan tänka sig att ju högre skadeståndsnivåer, desto större incitament får man att ”agera rätt”. Dock är det självklart så att huruvida skadeståndet sett till beloppstaket är betungande (och därför avskräckande) är helt beroende av föräldrarnas ekonomiska situation.⁹⁰ För vissa föräldrar kan ett skadeståndsanspråk på drygt 9 tusen kronor vara mycket betungande, och för andra inte betungande alls. Det har också betydelse hur många skadehändelser barnet anses ha orsakat, eftersom beloppsbegränsningen endast är knuten till varje enskild skadehändelse. Faktum kvarstår dock att eftersom det saknas en inbyggd beloppsbegränsning i 2 kap. 1 § SkL riskerar en förälder på denna grund ådra sig omfattande skadeståndsskyldighet.⁹¹ Denna diskussion är dock i hög grad knuten till den som förts ovan om ansvarsförutsättningar, det vill säga om principalansvaret ens kan sägas ha någon preventiv effekt med tanke ansvarets utformning.

6. Avslutning

I artikelns inledning presenterades det samhällsproblem som vi idag står inför med barn och ungdomar som rekryteras till kriminella nätverk, ofta med uppdrag att utföra de allra grövsta brotten. Detta utgör ett exempel av flera som visar på föräldraansvarets betydelse. För att få bukt med detta har det skett vissa straffrättsliga lagändringar, såsom slopad ungdomsrabatt för unga myndiga.⁹² Föräldern till det barn som begår ett sådant brott riskerar dessutom bli skadeståndsskyldig för brottets skadeverkningar. Det har konstaterats att ett strikt ansvar inträder gällande de allra flesta skadetyperna, medan det är svårare att visa på ett självständigt skadeståndsansvar för föräldern. Att en skadelidande får ersättning för sin skada är helt centralt för upprätthållandet av skadeståndets reparativa funktion och funktionen som en upprättelse. Att föräldrarna till skadevållaren blir tvungna att ersätta skadan är, enligt vissa, viktigt för att skadeståndets preventiva funktion ska få genomslag. Respektive ansvarsgrund skiljer sig på flera olika sätt. Löpande har diskuterats ansvarsgrundernas samspel med de samhälleliga funktioner som skadeståndet är tänkt att fylla, och här har vissa problem och oklarheter uppdragats.

Föräldrars självständiga skadeståndsansvar utgör en uppmaning till föräldrar att hålla sina barn under uppsikt, men straffar inte den vars barn begår brott när

⁹⁰ Se Lindell-Frantz, 2012, s. 135.

⁹¹ Detta är dock oaktat de allmänna jämningsreglerna i 6 kap. 1 och 2 §§ SkL.

⁹² Se justitiekottets betänkande 2021/22:JuU5.

tillsynsplikten faktiskt är uppfylld. På så sätt har den en tydligare handlingsdirigerande funktion än vad som gäller för det strikta principalansvaret. Bakom sistnämnda ansvarsgrund fanns visionen att föräldrar skulle få incitament att hålla ordning på sina barn, men i många fall där föräldern gått långt för att hindra barnets brottslighet inträder ändå ett ansvar. Här finns därför en viss motsägelse mellan den handlingsdirigerande funktion som ansvarsgrunden var tänkt att ha, och det handlingsutrymme som föräldern de facto har.

Införandet av just ett *strikt* ansvar bar däremot med sig fördelen att en skadelidande lättare kan nå framgång med sitt skadeståndsanspråk, vilket i sin tur ökar den reparativa funktionen. På samma tema har dock uppmärksammats problemet med att det strikta principalansvaret är beloppsbegränsat, varför den skadelidande i många fall ändå inte kan få sin skada fullt reparerad. Det i sin tur knyter an till frågan om ersättningsgilla skadetyper. Eftersom kränkingsersättningen och den särskilda anhörigersättningen högst troligt är bundna till det strikta principalansvaret, betyder det att den skadelidande endast kan få upprättelse för sin skada upp till ett beloppstak. Skulle det därför vara möjligt att nå framgång med det straffrättsliga resonemanget som förts ovan, och därigenom hävda ett självständigt ansvar för föräldern, skulle det öka upprättelsefunktionen bakom föräldraansvaret markant. Det skadeståndsrättsliga föräldraansvaret har nämligen, utifrån hur lagen är utformad, visat sig brista kraftigt sett till funktionen som en upprättelse som skadeståndet faktiskt är tänkt att ha. Vidare saknas möjlighet för den skadelidande att från föräldrarna motta reparation för en ren förmögenhetsskada, med undantag för samma straffrättsliga resonemang. Föräldraansvaret brister därför även här, men då sett till skadeståndets reparativa funktion.

Skadeståndet är alltså tänkt att fungera som en prevention så att skador över huvud taget inte uppstår, som en reparation för den som trots allt drabbats av en skada, och som en upprättelse för det brottsoffer som upplevt sig kränkt eller anhöriga till den som till följd av brott avlidit. Bägge ansvarsgrunder har sett till detta sina för- och nackdelar. I en rättsprocess kan båda ansvarsgrunder åberopas, och på så vis samspelar de. Problem uppstår främst när den skadetyper som någon drabbats av är bunden till ett takbelopp, eller inte omfattas av föräldraansvaret. Eller, när tanken med en ansvarsgrund varit att ge föräldrar incitament att hålla ordning på sina barn, men där ansvar även uppstår för händelser bortom deras kontroll. Det återstår helt enkelt att se hur skriven lag och rättspraxis på området kommer att utvecklas. Möjligen finns detta i vår närtid med tanke på samhällsdebattens ökade fokus på brottsbekämpning och utvecklingen mot en allt starkare ställning för brottsoffret.